

Ohto Manninen, Meriaseveljeyden synty

Jatkosodan alkaessa 25.6.1941 Suomen puolustusvoimat taistelivat puna-armeijaa ja puna-laivastoa vastaan Saksan rinnalla. Suhde oli omalaatuinen. Sotaan oli valmistauduttu yhteisellä koordinaatiosuunnitelmalla, ilman virallista liittoa ja sitoutumista. Marraskuussa 1941 Saksan ulkoministeri luetteli Neuvostoliittoa vastaan sotaa käyvät valtiot: Saksan rinnalla taistelivat 1) Italian, Romanian, Unkarin ja Slovakian liittolaisjoukot, 2) "Pohjolassa urhea suomalaisten kansa" sekä 3) eri maista saapuneet vapaaehtoisosastot. Suomen asema oli kiertoilmaisulla jätetty määrittelemättä, mutta liittolaisiin suomalaisia ei luettu.

Talvisodan jälkeinen paine johti kesästä 1940 lähtien suomalaiset tunnustelemaan Saksan takuuta itsenäisyydelleen, ja tunnustelut jatkuivat kesään 1941 asti, koska takuuta ei saatu erilaisista lupauksista huolimatta. Niinpä Suomi teki pienissä asioissa jatkuvasti pieniä ratkaisuja Saksan hyväksi.

Sotilaspuolella saksalais-suomalaisten suhteiden elvyttäminen oli helpompaa. Yksityisissä tapaamisissa eräät saksalaisupseerit pian talvisodan päätyttyä ilmaisivat sympatiansa Suomelle ja puolustelivat Saksan sodan kestäessä osoittamaa viileyttä.

Saksan Ranskan-sotaretken aikana kesäkuussa 1940 puna-armeija eteni Baltian maihin, ja tätä seurasi näiden maiden liittäminen Neuvostoliittoon. Nyt Saksa päätti toimittaa Suomeen aseita, mikä sitten toteutuikin syyskuusta 1940 lähtien Suomen kautta Pohjois-Norjasta (ja takaisin) alkaneen lomalaisliikenteen suojassa. Kauttakulusta tehty sopimus antoi sittemmin edellytykset Saksa armeijan levittäytymiseen Pohjois-Suomeen kesäkuussa 1941.

Kun Saksan Norjan-armeijan komentaja kysyi lokakuussa 1940 sotilasasiamiestietä Suomen pääesikunnalta tietoja Suomen puolustusvalmiudesta ja erityisesti Pohjois-Suomen maastosta ja sotilaallisista laitteista. lähetettiin kauttakulkuneuvotteluissa jo mukana ollut kenraalimajuri Talvela vastaamaan valtakunnanmarsalkka Göringin lentäjätöoverin everstiluutnantti Veltjensin elokuiseen vierailuun. Talvelan tehtävä oli viedä Saksan sotilasjohdolle Mannerheimin terveiset, joilla tämä pyrki saamaan Saksan suostumuksen Ruotsin ja Suomen valtioliitolle. Suomen turvaisi varmuudella järjestely, jossa Saksa puolustaisi Petsamo ja mahdollisesti Ahvenanmaata ja jossa Ruotsi puolustaisi Suomen vyötäröä Sallan – Lieksan välillä. Tällöin Suomen armeija aseistukseltaan vahvistettuna voisi torjua venäläisten hyökkäykset Etelä-Suomen alueella. Hitler torjui Ruotsin-Suomen valtioliiton kategorisesti mutta sotilassuhteiden kannalta ratkaisevin oli Talvelan kenraalieversti Halderilta Suomen yleisesikunnalle saama kysymys liikekannallepano- ja keskittämisvalmiudesta kaakon suuntaan. Se viittasi vahvasti Saksan hyökkäykseen itään.

Halderin kysymykseen Suomen yleisesikunnan päällikkö Heinrichs vastasi 30.1.1941 käydessään Berliinissä esitelmöimässä talvisodasta. Vastauksessaan Heinrichs mm. ehdotti, että Saksa miehittäisi Ahvenanmaan ja tukisi sieltä käsin ilmavoimilla puna-armeijan Hangon-tukikohdan valtausta, joka oli Suomen kannalta ensisijainen operaatio. Ahvenanmaasta Suomi saisi tekosyyntä liikekannallepanoon, joka siis suuntautuisi Saksaa vastaan. Suomelle oli tärkeää, että liikekannallepanolla saataisiin joukot rajalle ajoissa. Suurvalta näet pystyy aloittamaan sodan ilman näkyvää liikekannallepanoa, kun taas Suomen kaltaisen maan puolustamisen edellytys oli, että liikekannallepano suoritettaisiin riittävän ajoissa ennen sodan syttymistä. Tämä oli syksyllä 1939 onnistunut ylimääräisten harjoitusten muodossa.

Ahvenanmaasta OKH:ssa keskusteltiin vilkkaasti helmikuun aikana, mutta miehityksestä sodan yhteydessä päätettiin "ylemmällä tasolla" luopua. Puolustus-esikunnan (OKW:n) päällikkö, kenraalileversti Jodl kiinnitti huomiota Hangon valtaamiseen (nimenomaan suomalaisten toimesta) ja antoi asian esikuntansa valmisteltavaksi. OKH:n mielestä suomalaisia voitaisiin tukea luovuttamalla näille haupitseja, mutta päätuki olisi Luftwaffen annettava. OKW päätyi suunnitelmissaan kuitenkin siihen, että saksalaisia lentokoneita ei aivan hyökkäyksen alkuvaiheissa voitaisi irrottaa Hangon suuntaan.

Suomalaiset alkoivat kevään edistyessä tulla selvästi uteliaiksi. Kun Itämeren jäätilanne huhtikuussa olisi taas sallinut sotatoimet, Heinrichs noin 20.–23. 4. otti sotilas-asiamies, eversti Rössingin kanssa puheeksi Ahvenanmaan-kysymyksen. Hän esitti taas, että saksalaiset miehittäisivät Ahvenanmaan. Ahvenanmaalta saksalaiset sitten sodan tullen voisivat tukea Hangon valtausta. Juuri samoihin aikoihin oli valmistunut suomalaisten uusi, oma Ahvenanmaan miehityssuunnitelma, nimeltään kuvaavasti operaatio Kilparurjehdus.

Yleisesikuntatasolla yhteistoimintakeskusteluihin päästiin toukokuun lopulla, kun Saksan sodanjohto katsoi sen tarpeelliseksi. Saksaan kutsuttiin suomalainen valtuuskunta suunnittelemaan sotatoimien koordinoitua Neuvostoliiton-sodan varalta. Aseiden ja muiden sotatarvikkeiden puutelistoja oli Suomessa laadittu jo valmiiksi. Viimeksi oli kenraali Valve jättänyt tällaisen laivaston osalta 15. 5. Saksan laivasto-asiamiehelle.

Sotilasneuvottelut alkoivat 25.5. Salzburgissa OKW:n johtoesikunnan päällikön Jodlin johdolla ja jatkuivat 26.5. Berliinissä OKH:ssa kenraalileversti Halderin johdolla. Suunnitelma tarkentui Helsingissä 3.-5.6. käydyissä keskusteluissa. Merisotaa oli ennakoimassa Berliinissä 26.5. ja Kielissä 6.6. Merivoimien esikuntapäällikkö kontra-amiraali Svante Sundman, Kielissä mukanaan komentajakapteeni Saukkonen. Saksalainen yhteisesikunta (kontra-amiraali von Boninin johdolla) aloitti 7.6. ja samana päivänä saapui Suomeen saksalainen torpedoveneiden esikunta.

Salzburgissa puhetta johtanut Jodl katsoi, että Hankoa olisi aluksi tyydyttävä vain saartamaan, mutta hän lupasi esittää Ahvenanmaan miehitysasian uudelleen esimiehilleen. Helsingissä saksalaiset ilmoittivat OKW:sta saamansa ohjeen mukaisesti, että Ahvenanmaa ja Hanko oli suomalaisten hoidettava. Asiasta oli tehty uusi ylemmän tason päätös. Saksalaiset lupasivat osallistua Hangon taisteluihin yhdellä Ruotsin kautta kuljetettavalla divisioonalla.

Salzburgissa ei meriasioista paljon puhuttu. Osuvalla vaikuttaa Sundmanin sodan jälkeen antama kuvaus, että hän katseli "erään vanhannäköisen komentajakapteenin" kanssa pöydällä levällään olleista kartoista Pohjanlahden satamia, joista tämä esitti kysymyksiä.

Berliinissä Halder kehotti kontra-amiraali Kurt Frickeä, Saksan merisodanjohdon operatiivisen osaston päällikköä, ottamaan Sundmanin huostaansa. Saksalaisen lähteen mukaan keskustelussa olivat läsnä myös kommodori von Montigny ja komentajakapteeni Reinicke. Sundmanin tästä keskustelusta laatima kertomus ei tietävästi ole säilynyt. Sen sijaan on käytettävissä eräs Sundmanin vuonna 1943 esittämä katsaus, jossa hän kertoo "saksalaisten kanssa mahdollisen sodan varalta toukokuussa 1941 käydyistä neuvotteluista". Siinä hän kertoo:

"- - neuvotteluissa asetettiin operatiiviseksi päämääräksi, että niin pian kuin suinkin sodan puhkeamisen jälkeen oli voitava jälleen ryhtyä ylläpitämään normaalisia meriyhteyksiä Itämeren piirissä. Tällä pyrkimyksellä oli etenkin meille kansantaloudellisesti ja koko sodankäynnin huollon kannalta aivan ratkaiseva merkitys. Tämän päämäärän saavuttamiseksi oli Venäjän laivasto kaikin käytettävissä olevin keinoin suljettava Suomenlahden ja Itämeren varrella oleviin tukikohtiinsa. Venäjän laivasto oli siis estettävä pääsemästä Itämerelle

katkaisemaan ja häiritsemään meriliikennettämme. Venäläisen mentaliteetin huomioon ottaen saatettiin kylläkin olettaa, tahtomatta silti väheksyä Venäjän laivastoa, että venäläiset ainakin päävoimillaan tulisivat pysymään defensiivisellä kannalla. Sen sijaan pelättiin, että Venäjän laivaston sukellusveneet, joita arvioitiin silloin olevan Itämeren piirissä n. 90 kpl, tulisivat olemaan suurena haittana ja harmina. Etenkin venäläisten sukellusveneet näyttivät huolestuttavan saksalaisia aivan tavattomasti, mikä toisaalta oli hyvin ymmärrettävissä kun tietää, miten paljon vaivaa ja huolta yksi ainoa puolalainen sukellusvene oli tuottanut heille syksyllä 1939. Paitsi sitä että oli estettävä Venäjän laivastovoimat ahdistamasta meriyhteyksiä Itämerellä, niin oli myös estettävä ne taikka osia niistä pääsemästä pois Itämereltä joko Tanskan salmien tai mahdollisesti Stalinin kanavan kautta.

Saksalaisten ohjelma Berliinin neuvottelussa 26.5.1941

- Saksan laivaston painopiste jää Englantia vastaan. Siksi Suomen laivasto oli saatava tueksi Itämerellä.
- Venäläisten pääsy Itämereltä estettävä.
- Vaikeutettava venäläisten toimintaa tukikohdistaan (Hanko, Paltiski) ja estettävä näitä hankkimasta uusia (Ahvenanmaalta).
- Suomalaiset etuvartiona Suomenlahdella.
- Sukellusveneitä toimii Keski-Itämerellä ja Baltian neuvostotukikohtien ja Suomenlahden suun etualueilla.
- Miinoituksia: Suomenlahden länsiosassa ja neuvostotukikohtien eteen miinalaivoilla ja moottoritorpedoveneillä (Schnellboote) Suomen aluevesiltä ja Saksan satamista.
- Kauppalaivaliikenne keskeytetään tonnistotappioiden välttämiseksi. Palautetaan mahdollisimman pian.

Vuonna 1945 Sundman kuvasi tutkinnassa tämän keskustelun koskeneen Suomen satamien aukioloa (kauttakuljetukseen liittyen) ja talvisodan sotakokemuksia. Hän kertoi maininneensa "venäläisten sukellusveneiden miehistön merenkulkutaidon hyväksi, koska heikäläiset sukellusveneet olivat ankarasta talvesta huolimatta saattaneet operoida Pohjanlahdella vielä tammikuussa". Sundman oli kertonut myös venäläisten pommitushyökkäyksistä laivastoa ja Turun satamaa vastaan. Saksalaisten tästä keskustelusta laatima pöytäkirja todistaakin, että Sundman varoitti neuvostosukellusveneiden toimintakelpoisuudesta ja muistutti ilmasuojelun merkityksestä. Samainen pöytäkirja kertoo kuitenkin myös suomalaisille sodan varalta esitetystä toivomuksista, jotka Sundman vuonna 1945 jätti mainitsematta.

Saksalaisen pöytäkirjan mukaan Sundman valitti, että Suomen panssarilaivat eivät hitautensa takia soveltuneet hyökkäysoperaatioihin, että sukellusveneet eivät soveltuneet pitkäaikaiseen toimintaan ja että moottoritorpedoveneilläkin oli vanhuudenheikkoutta. Suomalaiset voisivat käyttää operaatioihin 12 miinanlaskukykäistä alusta. Sotasuunnitelmat olisi kuitenkin tarkistettava, koska ne oli tehty siltä pohjalta, että Suomi kävisi yksin ja eristettynä sotaa Venäjää vastaan. Merivoimien painopiste oli nyt Hangon länsipuolella ja se olisi siirrettävä Suomenlahdelle. Hän tarjosi miinanlaskuun suomalaisten sotasaaliiksi saamia venäläispommikoneita, mutta tämä torjuttiin. Neuvotteluissa lähdettiin siitä, että suomalaisille tuodaan Pohjois-Norjasta kuorma-autoilla 20 miinaa, joilla miinoitetaan Petsamon-lahti.

Kielin neuvotteluissa tarkennettiin tehtävien jakoa ja saksalaisten tukeutumismahdollisuuksia Suomen saaristossa. Neuvostoalusten operoinnin vaikeuttamiseksi saksalaiset suunnittelivat Kronstadtin väylän miinoituksen ilmasta ja poistumisen estämiseksi Stalinin kanavan miinoituksen. Todettakoon, että kaksi neuvostosukellusvenettä (K-luokkaa) oli juuri 22.6. matkalla Stalinin kanavassa. Samoin yksi S-luokan vene lähti heinäkuussa samalle matkalle ja pääsi 12.9. Sorokkaan.

Suomen laivaston tärkein huolen aihe, joukkojen lähettäminen Ahvenanmaalle ajoissa, onnistui. Operaatio Kilpurjehdus toteutettiin yöllä 21–22.6. häiriöttä.

Miinoitustoiminta alkoi samaan aikaan, jopa Neuvostoviron aluevesille. Tämä toteutui viitisen tuntia Barbarossa-operaation alkamisen jälkeen. Sukellusveneet olivat saaneet käskyn suorittaa ns. syöksyjä, miinoittaa Neuvostoliiton Viron-rannikkoa ja hyökätä linjalaivoja vastaan. Tuolloin käytettiin vielä ensimmäisen maailmansodan aikaista linjalaiva-nimitystä taistelulaivoista. Suomalaisten idea oli vähentää venäläisten ylivoimaa sodan alkaessa yllättäen, kun isoja maaleja oli havaittu merellä. Puhuttiin yllätysvaikutuksesta Port Arturin tapaan. tällä tarkoitettiin japanilaisten hyökkäystä 1904 torpedovenein Port Arturin sotasatamaan Kaukoidässä.

Kirjallisia käskyjä ei tehty. Sukellusvenelaivueen komentaja Kivikuru perehdytettiin asiaan suullisesti. Merivoimien komentaja Valve antoi hänelle ohjeita syöksyjen suorituksesta. sukellusveneitä ei saanut vaarantaa, sillä niitä tarvittaisiin myöhemmin.

Sukellusvenelaivue saapui 21.6. klo 20.47 alkaen Emäsalon alueelle. Kullekin kolmelle isolle sukellusveneelle oli annettu erilliskäsky, jossa tehtävänä oli salassa suoritettava miinoitustehtävä edeltäpäin määrätylle alueelle. Arvokkaiden maalien sattuessa reitille, oli hyökättävä torpedoin näitä vastaan.

Komentajakapteeni Saukkonen antoi Merivoimien esikunnasta lopullisen toimeenpanokäskyn puhelimella Emäsalossa olevaan huvilaan. Radiokuuntelua käskettiin jatkaa puoleen yöhön, koska peruuttaminen saattoi olla mahdollista. Veneet lähtivät noin klo 22. Kello 23 Vesihäisi ja Iku-Turso ottivat vastaan radiosanomana, joka käski pysähtymään ja odottamaan määräyksiä. Veneet palasivat saaristoon ja ottivat yhteyden puhelimella merivoimien esikuntaan. Radiosanoma oli koskenut vain Ahvenanmaan kuljetuksia, ja veneet lähtivät taas tehtäväänsä. Operaatio toteutettiin ilman, että suomalaisia olisi lainkaan huomattu. Retki ei siis vaikuttanut suurpoliittisesti Suomen asemaan.

Suomalaisten sukellusveneiden miinoitusoperaatio kesäkuussa 1941

No	päivä	Suv.	Kello	Paikka	Luku
3.	22.6.	Vesihäisi	09.05–10.25	Kalkgrundin pohj. puoli.	20
4.	22.6.	Iku-Turso	08.15–09.06	Mohnin (Ekholm) pohj.p	20
5.	22.6.	Vetehinen	07.38–08.26	Kundan niemen pohj.p	20
7.	24.6.	Vesihäisi	05.16–06.16	Ruuskerin koillispuoli	18
10.	24.6.	Iku-Turso	05.42–06.27	Ruuskerin eteläpuoli	20
11.	26.6.	Iku-Turso	08.30–09.12	Vaindlon eteläpuoli	18
12.	26.6.	Vesihäisi	09.31–10.29	Pien. Tytärs. kaakk.p.	18
6.	28.6.	Vetehinen	04.47–05.58	Välille Suurs.-PTytärs.	17

Sodan aikana jälkeen tämä sukellusveneiden miinoitusretki pidettiin salaisena. Keskustelua syntyi sitten siitä, kenen valtuuksin Merivoimien esikunta oli antanut toteutuskäskyn. Sundman ja Saukkonen kertoivat 1960-luvulle, että yleisesikuntapäällikkö Heinrichs kävi ennen sodan syttymistä Merivoimien esikunnassa ja ilmoitti Valvelle ja Sundmanille, että presidentin luvalla saadaan yritykseen ryhtyä, mutta välikäteen ei saa joutua. Sundman kertoi todistukseksi, miten hän piti joulukuussa 1941 Mäkiluodossa esityksen merisodasta presidentti Rytille ja pääministeri Rangellille ja mainitsi tällöin sukellusveneiden retkistä, jotka oli toimeenpantu ”Herra Presidentin luvan perusteella”. Valve oli myöhemmin varma, että Mannerheimin oli täytynyt antaa suostumuksensa.

Neuvostoliiton ilmavoimat aloittivat sotatoimet Suomea vastaan 22.6. klo 6:05 pommittamalla suomalaisia panssarilaivoja ja Alskärin linnaketta. Lähin pommi putosi puolen kilometrin päähän Ilmarisesta; torjuntatuli oli tehotonta. Neuvostolentäjien pommitustoiminta jatkui myöhemmin samoilla alueilla suomalaisia laivastoyksiköitä ja saksalaisia aluksia vastaan. Neuvostolaivaston ensimmäisenä huolena oli taas – kuten talvisodassa – paikantaa suomalaiset panssarilaivat. 9 DB-konetta ja yksi SB-kone etsivät aamulla 23.6. panssarilaivoja Turun alueelta ja kaksi SB-konetta teki iltapäivällä tiedustelulennon Ahvenanmaan alueelle. Ne valokuvasivat Maarianhaminan ja Lumparenin klo 16.35 alkaen. Samoihin aikoihin valokuvasi vielä kaksi SB-konetta toisaalla.

Leningradin sotilaspiirin suunnalla saksalaiset koneet ylittivät aamuyöllä 22.6. ja 23.6. Suomen-Neuvostoliiton rajan ja pyrkivät sulkemaan miinoin Leningradista ja Kronstadtista Suomenlahdelle kulkevan laivaväylän. Todettakoon, että vaikka venäläiset julistivat Hangon sotatilaan jo 23.6., tukikohdan komentaja sai 26.6. Itämeren laivaston ohjekäskyn: ”Älkää ampuko ensimmäisinä. On odotettava, koska suomalaiset aloittavat.”

Neuvostoasevoimien ylijohdo antoi 24.6. odotetun käskyn: oli toimittava päättäväisesti ja tuhottava 25.6. alkaen, jatkuvilla lennoilla, koneet ja lentokentät: Suomen etelärannikolla, Kannakseen rajoittuvilla alueilla sekä Kemijärvellä ja Rovaniemellä. Tarkoituksena oli yllättävällä yhtaikaisella iskulla saavuttaa ilmaherruus tuleissa olevien operaatioiden varmistamiseksi.

Neuvostoasevoimille annettiin tätä pommitusta edeltävänä yönä ilmoitus sotatoimien aloittamisesta Suomea vastaan. Tämä näkyy laivaston johdon 25.6. klo 00.54 (Suomen aikaa 24.6. klo 23.54) antamasta käskystä, jonka mukaan sotatoimet nyt alkavat Suomea vastaan ja laivaston ilmavoimat toimivat yhteistyössä armeijan ilmavoimien kanssa. Suomen radiotiedustelu sieppasi samana yönä merellä oleville neuvostosukellusveneille lähetetyn käskyn sodan aloittamisesta.

Sodan ensi päivinä tapahtui miinanlaskennan lisäksi myös laivastovoimien yhteenottoja. Saksalaiset ahdistivat neuvostolaivastoa. Mm risteilijä Maksim Gorki joutui heidän tähtäimeensä. Peräti kaksi venäläistä sukellusvenettä joutui ainakin jonkinlaiseen kontaktiin suomalaisen sukellusveneen kanssa. Todettakoon vielä lopuksi, että Hangon tukikohta tuli olemaan Suomen laivastotoiminnan ja kauppamerenkulun harmina loppusyksyyn 1941 asti.